

MARGONAUTÁK

Írások Margócsy István 60. születésnapjára

Szerkesztők

Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Vaderna Gábor (I. rész)

Ambrus Judit, Bárány Tibor (II. rész)

Munkatárs: Teslár Ákos (II. rész)

rec.iti

Budapest • 2009

[<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>]

SÁRKÖZY PÉTER

Magyarok Rómában
Ahonnan Szent István koronát kapott
Az örök város első magyar emlékei¹

I. Attila hunjaitól Szent Istvánig. Magyar emlékek a Vatikánban

Nincsen olyan magyar turista, aki Rómában járva ne keresné fel a Vatikáni Múzeumokat, és ne nézné meg a Sixtus-kápolna csodálatos Michelangelo-freskóit, illetve a kápolnába vezető úton II. Gyula pápa Raffaello által kifestett lakosztályát, a Raffaello-stanzákat. Az úgynevezett Héliodórosz-teremben (*Stanza d'Elidoro*) a bal oldali falon látható Raffaello 1512-ben festett freskója, melyen I. Leó pápa Szent Péter és Szent Pál segítségével megállítja és visszafordításra kényszeríti Attila Róma kifosztására készülő seregét. Az egész falat betöltő kép közepén a hunok királya látható serege élén, amint visszahőköl a pápa feje fölött megjelenő két, kardot rántó szent látványától, s barbár lovasokból álló seregét visszahívja Róma falai alól. Ezer év távlatából a művészek nem sok ismerete lehetett a hunokról, ugyanakkor még elevenen élt a Rómáig eljutó, az egész Appenini-félszigetet végigrabló (kalandozó) magyarok emléke, akiket Liutprando cremonai püspök és más középkori olasz történétírók részletesen leírtak. A krónikákban minduntalan visszatér a könyörgés: „A magyarok nyilaitól ments meg Uram minket!” („*Nunc te rogamus, licet servi pessimi / ab Ungerorum nos defendas iaculis.*”)² Az első magyarok 938-ban láthatták meg az Örök Város falait, amikor Zsolt lovasai Subiaco feldúlása után megjelentek a lateráni San Giovanni-kapu alatt. De a magas falak dacolni tudtak a komolyabb ostromra alkalmatlan lovas csapattal, amely, akár csak ötszáz évvel azelőtt Attila hunjai, visszavonult északra. Ugyanez a jelenet látható

¹ Jelen tanulmány az Enciklopédia Kiadó *Magyar emlékek* sorozatában 2009 végén megjelenő *Közös hazánk, Róma. Az örök város magyar emlékei – magyarok emlékei az örök városról* című könyv első fejezete. Tekintettel arra, hogy Margócsy tanár úrnak nagyon tetszett az általa szerkesztett *Magyarok Emlékezete* sorozat első köteteként megjelent Faludi-monográfiámnak az a része, melyben leírtam Faludi Ferenc egy elképzelt római sétáját (*Faludi Ferenc: 1704–1779*, Pozsony, Kalligram, 2005 [Magyarok Emlékezete], 35–39.), háromszor *huszadik* születésnapja alkalmából barátsággal küldöm számára ezt az újabb séta ajánlatot, abban a reményben, hogy alkalmunk lesz együtt ellenőrizni a leírtak valóságtartalmát.

² JÁSZAY Magda, *Párhuzamok és kereszteződések. A magyar-olasz kapcsolatok történetéből*, Bp., Cicero, 2000², 26.

a Szent Péter-bazilikában, Nagy Szent Leó pápa márvány domborművén is, melyet Raffaello festménye alapján Alessandro Algardi készített 1646 és 1650 között.³

Miután megtekintettük Attila király Róma kifosztására törő hun-magyarjait a Raffaelo stanzákban, és ezt követően a Sixtus-kápolna csodáit, a visszavezető úton áthaladva a Vatikáni Levéltár és Könyvtár (*Biblioteca Apostolica Vaticana, Sala dell'Archivio*) ma már a Vatikáni Múzeumok együtteséhez tartozó dísztermén, a *Salone Sistinóban* (ahol jelenleg egy múzeumi bolt kapott helyet) egy másik, magyarokat ábrázoló freskót láthatunk. Azt a jelenetet ábrázolja, amikor átadják Szent Istvánnak a koronát, amelyet II. Szilveszter pápa küldött számára. Annibale Durante 1610-ben, V. Pál megbízásából festett freskóján is egy lovascsoport látható egy városfal előtt. Ám ezek a lovasok békés célból érkeztek Rómából a magyar székesfővárosba. Vezetőjük, a pápai legátus, koronát helyez az előtte térdeplő, kezében az apostoli keresztet tartó Szent István fejére. A kép alatt a latin felírás értelmezi a jelenetet: *Stephanus I. Ungariae. Dux. A Silvestro II. Pont. Max. Regia. Corona. Et Cruce. Per. Legatum Insignitus regnum. Ungaricum. Sedi Apostolicae. Donat.*⁴

A magyar Szent Korona adományozását ábrázoló jelenet melletti folyosón még két újabb magyar vonatkozású képet találhatunk. A korabeli Európa leghíresebb könyvtárait ábrázoló freskók között ott szerepel az a kép, melyen Mátyás felavatja az általa létesített *Bibliotheca Corvinianát* (a felirat tanúsága szerint: *Mathias. Corvinus. Ungariae. Rex Bibliothecam. Magnificam. et Locu Pletem. Budae. Instruit*). Tovább haladva az egykori Államtitkárság (*Segreteria di Stato*) falán, pedig egy másik magyar tárgyú festmény látható, mely Buda felszabadítását ábrázolja, illetve azt, hogy XI. Ince pápa miként imádkozik Szent István társaságában a Madonnához, hogy az Ég Királynője imájával segítsen a pogány török kiűzésében.⁵

2. A Szent Korona adományozásának emlékei a San Giovanni in Laterano-bazilikában és az Aventinus templomaiban

A Szent Korona római ajándékozásának a Lateráni Szent János-bazilikában (*Basilica di San Giovanni in Laterano*) is emléket állítottak. A Borromini és Alessandro Galilei által barokk stílusban átépített bazilika jobb oldali oldalhajójában, Giotto VIII. Bonifác pápát ábrázoló freskója melletti második pilléren egy nagyméretű márvány emlékmű látható. Épp száz esztendővel ezelőtt, 1909-ben készítette Damkó József Fraknoi Vilmos címzetes püspök, a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke megrendelésére.

³ BANFI Florio, *Itáliai magyar emlékek*, kieg., szerk. SÁRKÖZY Péter, ford. KOVÁCS Zsuzsa, fotók, képalírások HORVÁTH Zoltán György, Bp., Romanika 2007 (A Szent Korona Öröksége), 289; 299.

⁴ *Uo.*, 301–302.

⁵ *Uo.*, 302–303.

Az emlékmű II. Szilveszter pápa egykori, a legenda szerint a közeledő tragédiák idején izzadó sírkövére (*pietra sudante, cenotafio di Silvestro II*) lett helyezve. A márvány relief két jelenetből áll: a felsőn a Madonna, Magyarország patrónája látható, aki előtt a két szent király, Szent István és Szent László hódol, míg az alsó domborművön II. Szilveszter pápa átadja István küldötteinek a királyi méltóságokat, a koronát és a kettős keresztet. Alatta hosszú latin felirat hirdeti, hogy a római pápa adta a magyar nép fejedelmének a királyi koronát.⁶

Szent István király küldötteinek Rómába érkezése idején a pápák még nem a Vatikánban laktak, de még nem is a Lateráni-palotában, hanem az Aventinus-dombon. II. Szilveszter pápa székhelye a Szent Bonifácnak és Szent Eleknek szentelt templom (*Chiesa di SS. Bonifacio e Alessio*) kolostorában volt, míg a Német-Római Birodalom császára, III. Ottó, a szomszédos *Santa Sabina* ókeresztény templomnak (ma a domonkos rend kezelésében lévő) kolostorában lakott.

Aki a Cestius piramisa melletti *Porta San Paolo* felől jött az Aventinusra, annak a legközelebb eső templom a magyar legendákban is népszerű Szent Elek kultuszát őrző, barokk stílusban átépített templom-kolostor együttes volt, ahol a pápa lakott; ha pedig a *Porta San Giovanni*, azaz a Laterán és a Colosseum felől jött a vándor, akkor a Santa Sabina-templom esett elsőként az útjába, ahol a császár udvartartása volt. Ha tréfálkozni akarnánk, akkor még azt is mondhatnánk, hogy szerencsére a magyar küldöttség a Tiberis partja felől közelítette meg az Aventinust, de biztos állíthatjuk, hogy első szent királyunk választását nem a földi utak rövidege határozta meg.

A két templomban ma már semmilyen magyar emlék nem található. (Korábban a Santa Sabina apszisában a híres, 862-ben emelt *Schola Cantorum* felett látható címerek között ott szerepelt Alsáni Bálint pécsi püspök címerpajza is, aki 1379-ben ennek a templomnak lett tituláris bíborosa; a címer a 19. századi restaurálások során eltűnt.) Ennek ellenére azt tanácsoljuk a Rómába látogató magyar utazóknak, hogy semmiképp se felejtse el egy szép sétát tenni a Circus Maximus és a Tevere közé beékelődő gyönyörű fekvésű és panorámájú Aventinus-dombon, ahol a magyar történelemhez is kapcsolódó két ókeresztény templomon túl még sok más nevezetesség látható. Többek között a Máltai Lovagok palotája (*Villa del Priorato di Malta*), melynek egyik érdekessége, hogy kapujának kulcslyukán át látni lehet a Szent Péter-bazilika kupoláját. Az épülettel szemközt pedig megtekinthető a Sant'Anselmo-templom és kolostor, a bencés rend római egyetemének 1900-ban épült központja, egyúttal a magyar bencés misszióé, ahol a II. világháború utáni magyar emigráció egyik legtisztább lelkű és legműveltebb alakja, Békés Gellért teológus professzor, a *Katolikus Szemle* utolsó főszerkesztője élt és dolgozott fél évszázadon át.

⁶ TÓTH K. János, *Római virágszedés*, Bécs, Egyetemi Nyomda, 1988; BANFI, *i. m.*, 335–336.

Szent István koronázásának fő előmozdítója, Szent Adalbert prágai püspök, az északi szlávok nagy térítője, a pannonhalmi apátság alapítója három évig élt az aventinusi Szent Elek kolostorban még II. Szilveszter pápa megválasztása előtt. A 998-ban a mai Gdańsk közelében mártírhalált halt püspök ereklyéit Rómába hozták tisztelői, és a Tiberis-szigeten (*Isola Tiberina*) temették el az egykori Esculapius-szentély helyén az ő tiszteletére épített, ma már Szent Bertalannak szentelt templom (*Chiesa di San Bartolomeo*) oltárának jobb oldalán, a mai névadó szent sírja mellett. Az oltár melletti római márványoszlopból kialakított kútkáván látható Szent Adalbert és az őt eltemető III. Ottó császár II. században kifaragott alakja. A ma már Szent Bertalan nevét viselő templomban máig megőrizték a magyarokat megtérítő szent püspök ereklyéit.⁷

Annak, aki II. Szilveszterről, a francia származású tudós (épp ezért varázslónak hitt) pápáról, a tőzsomszédságában, az Aventinuson lakó német-római császárról és Adalbert püspök római éveiről s a magyar korona ajándékozásának szép legendájáról akar olvasni, annak melegen ajánlhatjuk, hogy az Aventinusra vagy az Isola Tiberinára vezető, nagyon szépnek ígérkező sétájára vigye magával Cs. Szabó László *Római muzsika* című könyvét, és ott a helyszínen olvassa el a II. Szilveszter római éveit bemutató *A varázsló pápáról* írt esszéjét (Budapest, Magvető, 1988, 89–124).

3. A Rómában létesült magyar zarándokház emlékei

A kereszténység felvételét követően Szent István király támogatta a magyarok Szentföldre és Rómába vezető zarándokútjait. Számukra négy helyen létesített zarándokházat: Konstantinápolyban, Jeruzsálemben, Ravennában (a hajón érkezők számára) és Rómában. Szent István II. századi életrajzírója, Hartvik püspök szerint a szent király Rómában a Campo Vaticanón „házakat építtetett, fallal körülvett kertekkel, hogy vendégül lássák azon magyarokat, akik az Apostolok fejedelmének sírját mentek meglátogatni.” A pápa a Constantinus császár-féle „régí” Szent Péter-bazilika tőzsomszédságában lévő 8. századi, Szent István protomártír tiszteltére emelt templomot (*Chiesa di Santo Stefano Minore*) engedte át a magyar zarándokoknak, mely mellett hamarosan monostor és vendégház létesült.⁸

A magyar zarándokház létezéséről már 1026-ból írásos emlék szól, XIX. János pápa bullája. A későbbi századokban is több dokumentumban találunk utalást a magyarok római templomára és vendégházára, melyeket Zsigmond császár újítottatott fel a koronázása alkalmából. A vendégház kezelését a 15. századtól kezdve a Rómában élő magyar pálos szerzetesek biztosították. Amikor 1580-ban a Santo Stefano Rondo mellett létesült magyar kollégiumot XIII. Leó pápa egyesítette a római német

⁷ BANFI, *i. m.*, 362–363.

⁸ FRAKNÓI Vilmos, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-Székekkel*, Bp., Szent István-Társulat, 1901, I, 18; JÁSZAY, *i. m.*, 34–35.

kollégiummal, a Vatikán melletti magyar vendégház is a Collegium Germanicum-Hungaricum kezelésébe került. A kis templomot és vendégházat végül 1776-ban VI. Pius pápa lebontatta, hogy helyébe emeltesse az új Szent Péter-bazilika Sekrestye-kápolnáját (*Sacrestia Nuova*, 1776–1784), cserében a Santo Stefano Rotondóban, a magyarok nemzeti templomában építtetett egy új kápolnát Szent István király tiszteletére.

Annak ellenére, hogy a római magyar zarándokházat immár több mint kétszáz éve lebontották, a különböző, főleg a Collegium Germanicum-Hungaricum archívumában őrzött dokumentumokból pontosan ismerjük alaprajzát, környezetét, az épületegyüttes bejárata fölé tett márványfeliratot (*Ecclesia Hospitalis S. Stephani Regis Ungarorum*), és metszetek is fennmaradtak a kis román kori templomról és a mellette épült vendégházakról.⁹

A római magyar „Szent István-ház” emlékét a Vatikánban két márványtábla felirata őrzi. Az első Serédi Jusztinián hercegprímás kezdeményezésére 1929-ben helyezték el a *Sacrestia Nuova* sekrestye-kápolnát a Szent Péter-bazilikával összekötő mellvédés keresztfolyosó külső, keleti falára (*Quo loco sacellum atque hospitium S. Stephano Hungariae Regi Apostolici dicata ad annum MDCCLXXI steterant Hungarorum Gens. . .* etc.). Tekintettel arra, hogy ez a tábla a Bazilika bal oldalán található, a VI. Pál pápa által épített fogadóteremmel szemközt, a turisták és zarándokok elől elzárt kis udvaron, ezért Szent István király koronázásának ezredik évfordulóján a Bazilikán belül is elhelyeztek egy emléktáblát a sekrestyébe vezető folyosó belső oldalán (*Heic exstabat fere ab anno MXXX usque ad annum MDCCLXXI steterant Hungarorum Gens in dilapsi monumenti memoriam. . .* etc.).

Azok nézhetik meg mindkét emléktáblát, akik bejelentkeznek a Vatikáni Grották alatti ásatások (*Scavi sotto le Sacre Grotte del Vaticano*) és Szent Péter sírjának (*Sepolcro di San Pietro*) megtekintésére a Bazilika bal oldalán lévő Harangtorony-kapunál (*Arco delle Campanie*). Az interneten is elintézhető kötelező előjegyzés utáni látogatás épp a magyar zarándokház emléktáblája alatt kezdődik, s a látogatáson résztvevők a kb. egy óras vezetés alatt megtekinthetik a Bazilika alatt található egykori római temető pogány és keresztény sírjait, majd azt a vörös falat, mely mögött a 19. század közepén megtalálták Szent Péter sírjának maradványait, melynek tiszteletére immár ezer év óta jönnek a magyar zarándokok az örök városba, hogy „ezrek ajkán” magyar nyelven is „zengjen az ének”.

A Hajnal János magyar festőművész színes üveglablakaival díszített VI. Pál-teremben tartott pápai fogadásról vagy a Vatikán alatti római temető megtekintéséről

⁹ FRAKNÓI Vilmos, *A Szent Istvántól Rómában alapított magyar zarándokház*; *Katholikus Szemle*, 7(1892), 169–195; Florio BANFI, *L’Ospizio degli Ungheresi a Roma*, *L’Osservatore Romano*, 1941. szeptember 7; BANFI, *Itáliai magyar emlékek*, i. m., 304–308; 297–298.

kifelé jöve érdemes megállni a Vatikán város fala mellett meghúzódó német temető mellett (*Campo Santo Teutonico*), mert itt számos magyar is nyugszik. A négyzet alakú kis temetőkert közepén lévő keresztől balra találjuk a német-magyar kollégium növendékeinek és tanárainak kriptáit (*Sepulcrum Alumnorum Collegii Germanici et Hungarici*), köztük több magyar szeminarista és paptanár, így Mester István címzetes pápai prelátus, az 1956 után létrehozott új Szent István Ház és Alapítvány első alapító elnökének sírját is.

4. Középkori magyar zarándokok emlékei a Szent Péter-bazilikában és környékén

A Szent István alapította ravennai és római zarándokházak megléte is tanúsítja, hogy a magyarok itáliai zarándokútja Szent Péter és a többi keresztény mártír sírjához immáron ezer éve tart. Az itáliai zarándoklatokon résztvevő magyar történelmi személyiségekről, itáliai peregrinációjuk állomásairól, adományaikról több dokumentum maradt fenn, illetve erről a kérdésről több tanulmány született.¹⁰ A római Szentlélek Társulat (*Confraternità di Santo Spirito*) anyakönyveiben pontos adatokat találhatunk a Szent Péter-bazilika mellett a beteg zarándokok számára létesített Szentlélek-kórház (*Santo Spirito*) javára adományokat hagyó több ezer magyarról.¹¹ A zarándoklatok hosszú lelki és anyagi előkészítés után több hónapot, illetve egy-két esztendővet vettek igénybe, megtételükhöz őszinte bűnbánat és püspöki jóváhagyás volt szükséges.

Nem egy zarándok az élete megkoronázásaként már idős korban, betegen vállalkozott a fáradságos út megtételére, ezért nem egyszer kórházi ápolásra szorult, sőt nem egy esetben a zarándokút alatt vagy annak végcéljánál, Rómában érte a halál. A Szentlélek Társulat anyakönyvét máig a Szent Péter-bazilika mellett 1198-ban alapított Szentlélek-kórháztemplom (*Arcispedale di Santo Spirito, via Lungotevere in Sassia*) múzeumának könyvtárában őrzik (*Museo Storico Nazionale dell'Arte Sanitaria, Biblioteca Lancisiana*). A néhány éve megszüntetett, ma már múzeumként látogatható kórháztemplom egyik nagytermében (*Sala Lancisi*) az ablakok magasságában festett széles

¹⁰ Régi és új peregrináció. *Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*, (A Nemzetközi Hungarológiai Társaság III. kongresszusának aktái), szerk. BÉKÉSI Imre, JANKOVICS József, KÓSA László, NYERGES Judit, I–III, Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, 1993; Péter SÁRKÖZY, *Pellegrini ungheresi a Roma, nella patria comune = L'eredità classica in Italia e Ungheria tra tardo Medioevo e primo Rinascimento*, ed. Sante GRACIOTTI, Amadeo DI FRANCESCO, Roma, Il Calamo, 2001, 35–48; SÁRKÖZY Péter, „Az olasz–magyar irodalmi kapcsolatok és az arkádikus kultúra hatása a 18. századi magyar irodalomban”, Bp., Mundus, 2008.

¹¹ BUNYITAY Vince, *A római Szentlélek Társulat anyakönyve = Monumenta Vaticana historiam Regni Ungariae illustrantia*, V., Budapest, 1899.

fríz (melynek freskói a kórházat alapító III. Ince és a kórházat 1473–1478 között reneszánsz stílusban átépítő IV. Sixtus életét ábrázolják) egyik képén azt a jelenetet láthatjuk, amikor a trónuson ülő pápa az 1475. évi Szentév során fogadja Újlaki Miklóst, Bosznia és Oláhország királyát annak római zarándokútja alkalmából. A freskó – Benedetto Buonfigli perugiai festő alkotása (1479–1484) – a *Sala Lancisi* északi falán látható. A kép alatti nagyon rosszul olvasható felirat: *Bosniae et Valachiae rex licet senio confectus apostolorum limina visit et Sixtum IV pedum osculo sibisse veneratur.*¹² A Santo Spirito-kórháztemplom oltára alatt egyébiránt egy másik magyar zarándok nyugszik. Antal ferences szerzetes római zarándoklatát követően a Santo Spirito-kórházban teljesített szolgálatot, és a római nép körében nagy tiszteletnek örvendett a betegek ápolásában kifejtett áldozatos munkája révén. 1398-ban bekövetkezett halála után szentként tisztelték, s a templom központi oltára alatt temették el.¹³

A Rómába elzarándokoló magyarok ezrei között sok neves történelmi személyiséget találhatunk. Vánca István, kalocsai majd esztergomi érsek, bolognai tanulmányai után jött Rómába, ahol IV. Ince pápa 1241-ben kardinálisnak és Palestrina érsekének nevezte ki. Vánca István emléktáblája a gyönyörű ókeresztény városfalakon kívüli Szent Ágnes-templomegyüttesben (*Santa Agnese fuori le mura*) található, a Cs. Szabó László *Római muzsikájában* „megénekelte” Santa Costanza-mauzóleuma közelében, a 8. században épült templomba, és onnét a (Sienkiewicz *Quo Vadis* című regényében is leírt) *katakombába* vezető lépcsősor falán (*Stephanus Episcopus prenestienus Episcopus tuscolanus*).¹⁴ Nem tért vissza többé hazájába: Rómában halt meg 1270-ben. Sírja a régi Szent Péter-bazilika lebontásakor megsemmisült.¹⁵ Hasonlóképp tudomásunk van egy másik magyar, *Niccolò d’Ungheria*, római zarándok útjáról is, aki épp Rómában kapott engedélyt 1280-ban, hogy bűnbánó útját a Szentföldön fejezhesse be. Egy feleséggyilkos magyar (*Benedetto d’Ungheria*) a VIII. Bonifác által meghirdetett első Szentév alkalmából jött Rómába, és kapott feloldozást 1302-ben halálos bűne alól. 1303-ban a magyar katolikus egyház több vezetője (a kalocsai érsek, a veszprémi, a győri és a zág-rábi püspök) jött Rómába, hogy III. András halála után a pápával megtanácskozzák

¹² Florio BANFI, *Romei ungheresi del Giubileo 1475, Niccolò Ujlaki re di Bosnia in un affresco nell’Ospedale di S. Spirito dell’Urbe*, Corvina, IV(é. n.), 499–512; BANFI, *Itáliai magyar emlékek, i. m.*, 346–347.

¹³ SCHÜTZ Antal, BALANYI György, *Szentek élete az év minden napjára*, szerk. SCHÜTZ Antal, Bp., Szent István Társulat, 1932–33, II, 171; MÓNAY Ferenc, *A római magyar gyóntatók*, Róma, k. n., 1956, 3–8.

¹⁴ BANFI, *Itáliai magyar emlékek, i. m.*, 332.

¹⁵ Agostino PARAVICINI BAGLIANI, *Un frammento di testamento del Cardinale Stephanus Hungarus (+1270) nel codice C-95 dell’Archivio del Capitolo di San Pietro* [Magyarországi István kardinális végrendelete a Szent Péter székesegyház C-95-ös kódexében], *Rivista di Storia della Chiesa in Italia*, 25(1971), 168–182.

a magyar trón sorsát az Árpád-ház kihalását követően. Ez idő alatt törtek rá Rómára a francia király seregei, ekkor alázták meg és bántalmazták a Róma melletti Anagni város székesegyházában VIII. Bonifácot, mely során Gergely székesfehérvári prépost kelt a testileg bántalmazott pápa védelmére, és lelte halálát a Szentatya védelmében.¹⁶

Az 1350. évi második Szentév leghíresebb zarándoka minden kétséget kizárólag Nagy Lajos magyar király volt, aki nápolyi hadjárata után azért jött Rómába, hogy a büntető expedíciója „vétkéért” a kötelező bünbánat megtartásával nyerjen feloldozást az akkor már Avignonban székelő pápa római helytartójától. Nagy Lajos csaknem ezer fős kíséretével az üresen álló lateráni pápai palotában lakott, és a Nagyhét során felkereste mind a hét római bazilikát, majd Szent Péter sírja felett, Veronika kendője előtt elnyerte a feloldozást. Ahogy Arany János írja:

Odabenn harangok, *evivák* zugának
Nevezék őt Nagynak és „Róma urának”
Szállásra vivék egy pompás palotába
Kit úgy is üresen hagyott volt a pápa.

(*Toldi szerelme*, XII. 82.)

Nagy Lajos római zarándokútjának emléke a Szent Péter-bazilika altemplomában, a Vatikáni Grottákban (*Sacre Grotte del Vaticano*) látható; külön engedéllyel a magyar kápolnába menet felkereshető. A Bazilika kupoláját tartó egyik oszlopra helyezett Szent Veronika-szobor alatti kápolna falán ott a freskó, melyen a magyar király térdre borulva imádkozik a Megváltó képmását tartalmazó ereklye, Veronika kendője előtt. A felirat ugyan csak magyar királyt említ (*Sudarium Veronicæ Iussu Bonifacii IX ostenditur Regi Hungariæ*) és tévesen nevezi meg a pápát, mert IX. Bonifác nem Nagy Lajos, hanem Zsigmond római császári koronázásakor ült a pápai trónon, de a római krónikák szerint egyértelmű, hogy Nagy Lajos zarándoklatát láthatjuk a pistoiái Giovanni Battista Ricci 1627-ben festett festményén, csak a pápa nevét tévesztette el kétszáz év távlatából a krónikáiró, mely alapján a festmény készült („*Ludovicus [...] Romam iter convertens a Bonifacio IX magnificie in palatio exceptus est, quotidie Veronicam visere voluit*”, R. Maffei, *Commentariorum Urbanorum XXXVIII Libri*, Basel, 1559, VIII. 180).¹⁷ Nagy Lajos gazdagon megajándékozta az általa felkeresett római kegytemplomokat, hasonlóan édesanyjához, Erzsébet királynéhoz, aki fia előtt hét évvel, később meggyilkolt fia, András herceg nápolyi esküvőjén járt Itáliában,

¹⁶ FRAKNÓI, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései...*, i. m., I, 116.

¹⁷ BANFI Florio, *Nagy Lajos királyunkat ábrázoló festmény a Szent Péter altemplomában*, Katholikus Szemle, 40(1926), 531–538; BANFI, *Itáliai magyar emlékek*, i. m., 291–292.

majd azt követően vett részt egy római zarándoklaton. Ekkor magyar Árpád-házi szenteket ábrázoló oltárkendőt ajándékozott a Szent Péter-bazilika főoltárának.¹⁸

Nagy Lajos itáliai hadjáratát és római zarándokútját csodálatosan örökítette meg az öreg Arany János a *magyar Orlando Furiosó*ban, az Ariosto-fordítás helyett írt *Toldi szerelmében*. A magyar király és az elűzött római néptribun, Cola di Rienzo elképzelt találkozásának epizódjában a *Toldi szerelme* kilencedik énekében ezt olvashatjuk:

Soká fenbeszéltek a pohárnál ketten,
Cola is a szívét kinyitá meghitten:
Beszéle római régi dicsőségről,
Mai gyávaságról s eladó hűségről;
Cáto akart lenni, igaz erkölcsbíró:
De a mai népnek nem egyéb kell – *Néró*.

Mond Lajos: „Én tudtam, hogy erre megyen ki:
Az idő kerekét nem tolhatja senki
– Legyen bár az élők legnemese, bátra –
Se’ nagyon előre, de kivált nem hátra.
Láttam követ én is, oszlopot Rómában,
De régi lakóit keresém hiában:
Így előttem, kinek fegyverem a hité,
Nem *Cáto* képe leng – hamarább a *Cidé*.

(*Toldi szerelme*, IX. 46–47.)

Zsigmond „a király, a császár” sem volt „ritka vendég” Talián-országban, hiszen 1433 tavaszán díszes kíséretével majd egy évig tartó itáliai diadalút után érkezett Rómába. Egy teljes hónapot töltött az Örök Városban, hogy ott Szent Péter sírja mellett 1433 Pünkösdi vasárnapján helyezze fejére IV. Jenő pápa a német-római császárt megillető koronát. Több száz fős kíséretében minden bizonnyal ott volt két vitéz kapitánya, Filippo Scolari (Ozori Pippo) és Hunyadi János, illetve humanista kancellárja, Pier Paolo Vergerio is. Római tartózkodása során Zsigmond felkereste a keresztény mártírok sírjait őrző bazilikákat, de arra is időt szakított, hogy a Capitoliumon, a Petrarca

¹⁸ KARÁCSONYI János, *Nagy Lajos anyja Rómában*, *Katholikus Szemle*, 7(1893), 50–63; KLANICZAY Gábor, *Az uralkodók szentsége a középkorban*, Bp., Akadémiai, 2000, 256–259; MAROSI Ernő, *Kép és hasonmás: Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon*, Bp., Akadémiai, 1995, 203; SÁRKÖZY Péter, *Magyar szentek ábrázolása itáliai templomokban, műemlékekben*, = „Hol vagy István király?” *A Szent István-hagyomány évszázadai*, szerk. BENE Sándor, Bp., Gondolat, 2006, 63–78.

által meghonosított hagyománynak megfelelően költővé koronázza a kor híres humanista költőjét, Antonio Beccadellit, akinek sikamlós latin versciklusa, a *Hermaphroditus* a nem sokkal ezután Ferrarába érkező fiatal magyar költőnek, Janus Pannoniusnak lesz fontos modellje.

Zsigmond császár római bevonulásának és császári koronázásának jeleneteit a kora reneszánsz művészet egyik legnevesebb szobrása, Filarete (Antonio Averulino) örökítette meg a Szent Péter-bazilika 1445-ben készített központi bronzkapujának középső reliefjein. A bronzkapu bal oldali szárnyának alsó részén Szent Pál alakja alatti domborművek két jelenetet ábrázolnak. A baloldali reliefen IV. Jenő pápa megkoronázza Zsigmondot, a másikon a pápa és a már megkoronázott magyar király (és császár) Angyalvárból történő kilovagolása látható. A jobb oldali kép melletti oszlopon ott olvasható a felirat: *Incoronatio Imp. Sigismundi*. A pápa az előtte térdeplő Zsigmond fejére helyezi a koronát. A császár mögött hat bajuszos emberből álló csoport látható, közülük az első (Hunyadi János vagy Ozorai Pippo?) jobbujában tartja a pápai kardot. A pápai trón két oldalán egy-egy kardinális áll. A kilovagolási jelenetben, ahol a pápát és a császárt három bíboros követi lovon, a pápa lovát egy balkezes apród tartja, míg Zsigmond előtt két lovag lovagol, az egyik alatt név is szerepel (Antonius de Riddo, Castellanus, az Angyalvár kapitánya), a másik, óriási termetű alabárdos lovas ismeretlen – talán nem tévedünk, ha a császár lovagjában a firenzei Palazzo Vecchio Andrea del Castagno freskóján látható Ozorai Pippót (Filippo Scolari), a Délvidék kapitányát véljük felfedezni.¹⁹

Zsigmond római útjának más emlékei is fennmaradtak. Sajnos, nem maradt emléke annak, hogy komoly adományt tett a Szent István alapította Vatikán melletti zarándokház felújítására – hiszen az ekkor felújított kis templomot és a mellette létesített vendégházakat 1776-ban lebontották), viszont az általa alapított lovagrend, a Sárkányrend címere (három sáv, melyre egy sárkány tekeredik) a Sacchetti család két római palotájának falán is megmaradt, így a via Giulia 66. szám alatti és a Vicolo Orbitelli 21. szám alatti palota homlokzatán máig látható címerpajzsokon.

Vayer Lajos szerint Zsigmond császár arcmását őrzi a Magyarországot is megjárta Masolinónak a Szent Kelemen-bazilika (*Basilica di San Clemente*) Oltáriszentségkápolnájába (*Cappella del Sacramento*) 1428-ban festett freskóciklusának egyik jelenete, ahol a festő a Szent Katalint kivégeztető Maxentius császár alakjában Zsigmond császárt örökítette volna meg.²⁰ Valóban, az alak igen hasonlít Masolino Castiglione Olonában festett Heródes ábrázolásához, melyben Balogh Jolán Zsigmond magyar

¹⁹ JÁSZAY, *i. m.*, 128–137; Michel LAZZARONI, Antonio MUNOZ, *Filarete scultore e architetto del secolo XV*, Roma, W. Modes, 1908, 71–75; BANFI, *Itáliai magyar emlékek, i. m.*, 289–290.

²⁰ VAYER Lajos, *Masolino és Róma*, Bp., Képzőművészeti Alap, 1962, 138–139; 156–157; VÉGH János, *Zsigmond király képzőművészeti ábrázolásairól = Művészet Zsigmond király korában:*

király vonásait vélte felfedezni.²¹ Azt pedig tudjuk, hogy Masolino 1427–1429 között járt Magyarországon, ahol Filippo Scolari ozorai kastélyát díszítette freskókkal, de minden bizonnyal elkísérte urát Budára is, ahol többször lehetett alkalma közelről látni Zsigmond királyt, a császárt.²²

1387–1437, szerk. BEKE László, MAROSI Ernő, WEHLI Tünde, Bp., MTA, 1987, I, 93–113; BANFI, *Itáliai magyar emlékek, i. m.*, 358.

²¹ BALOGH Jolán, *A művészet Mátyás király udvarában*, Bp., Akadémiai, 1966, I; VAYER Lajos, *Problemi iconologici nei cicli della pittura del Quattrocento* (cicli di affreschi di Masolino da Panicale), *Acta Historiae Artium*, 21(1985), 1–30; BANFI, *Itáliai magyar emlékek, i. m.*, 107–109.

²² A tanulmányban említett képek és műemlékek megtekinthetők a Póczy Klára és Szelényi Károly által szerkesztett *Ezer év magyar emlékei Rómában* (Veszprém, k. n., 2000.), illetve a Csorba László által szerkesztett *Itáliai magyar emlékek* (Bp., Foto Benda kiadás, 2003.) című albumokban.